

завдяки специфіці історичного розвитку англійського права. У статті зосереджується увага на принципі верховенства права та на правотворчій діяльності судів, що робить судову владу рівнозначною законодавчій та виконавчій. Висвітлені особливості права Англії можуть бути враховані при проведенні судово-правової реформи в Україні.

Ключові слова: загальне право, право справедливості, прецедентне право, статутне право, верховенство права, судово-правова реформа.

Резюме

Чернецкая О. В., Шилингов В. С. Право Англии как классическая модель прецедентного права.

В научной статье исследуется своеобразие правовой системы Англии, которая, невзирая на бурное развитие законодательства, продолжает оставаться страной прецедентного права, а право понимается как «разум». Такой подход стал возможным благодаря специфике развития английского права. В статье сосредоточено внимание на принципе верховенства права, а также на правотворческой деятельности судов, что делает судебную власть разнозначной законодательной и исполнительной. Раскрытые особенности права Англии могут быть учтены во время проведения судебного-правовой реформы в Украине.

Ключевые слова: общее право, право справедливости, прецедентное право, статутное право, верховенство права, судебно-правова реформа.

Summary

Chernetska O., Shylingov V. The law of England as a classical model of case law.

The article investigates uniqueness of the legal system of England, which remains the case law state where law is understood as “mind”, regardless of the turbulent development of legislation. Such an approach became possible thanks to the specialty of the English law historical development. The article emphasizes the rule of law principle and the judges’ lawmaking activity, due to which the judicial branch of power is equal to the legislative and the executive ones. The highlighted peculiarities of the law of England may be taken into consideration while conducting the judicial-legal reform in Ukraine.

Key words: common law, the law of justice, case law, statutory law, the rule of law, the judicial-legal reform.

УДК 342. 7

В. Д. ШАПОВАЛ

Валерій Дмитрович Шаповал, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Держави-члени Європейського Союзу, так само як і держави-члени СНД, як учасники Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., іменовані далі Договірні Сторони, виходячи з прагнення забезпечити громадянам Договірних Сторін і особам, що проживають на їх територіях, надання в усіх Договірних Сторонах стосовно особистих і майнових прав такого ж правового захисту, як і власним громадянам, надають важливого значення розвитку співробітництва в галузі надання установами юстиції правової допомоги із цивільних, сімейних і кримінальних прав¹.

Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розвитку та забезпеченню прав людини. Ці процеси набули особливої інтенсивності після Другої світової війни, чому насамперед сприяла загальна демократизація міжнародних відносин, створення Організації Об’єднаних Націй, інших демократичних міжнародних інституцій.

Демократизації процесу, пов’язаного з проголошенням та захистом прав людини, значною мірою сприяло прийняття ряду міжнародних документів щодо закріплення, правової регламентації та розробки механізму міжнародного захисту прав людини у державах, які підписали відповідні міжнародні документи.

Серед найважливіших загальних документів, з якими повністю узгоджуються положення Конституції України, – Загальна декларація прав людини (1948 р.)², Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966 р.)³, Міжнародний договір про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.)⁴, Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами (1950 р.)⁵, Європейський соціальний статут (1961 р.)⁶, Заключний акт Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.)⁷, Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989 р.)⁸.

Щоб мати уявлення про обсяги міжнародної діяльності, пов’язаної із захистом прав людини, достатньо зазначити, що на початку 90-х років минулого століття у цій сфері діяло понад 60 різних міжнародних фору-

мів, починаючи від Генеральної Асамблеї ООН і закінчуючи Засіданням експертів із прав людини та Робочою групою з примусових та недобровільних зникнень.

Україна як суб'єкт міжнародного права, одна із засновниць ООН, проводить активну роботу, спрямовану на використання не тільки національних, а й міжнародних інститутів захисту прав людини. Цьому сприяють положення Конституції України, згідно з якими «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (ст. 9), а також визначення зовнішньої політичної діяльності України як такої, що «спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права» (ст. 18)⁹.

З огляду на подальшу демократизацію в Україні процесу захисту прав і свобод людини у ст. 55 Конституції записано, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна¹⁰.

Такими органами є Комітет з прав людини ООН, Європейський суд з прав людини, а також Європейська комісія з прав людини. Склад і порядок діяльності вказаних судів визначаються у розділах II, III і IV Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини¹¹.

Відповідно до наукової публікації В. М. Ісакової «Право на правову допомогу» в Україні продовжується складний процес пошуку шляхів будівництва правової держави, переосмислення цінностей і значення багатьох правових інститутів та механізмів. Одним із основних орієнтирів розвитку вітчизняної правової системи проголошується пріоритет людської особистості, її прав і свобод, який знайшов своє відображення у ст. 2 Конституції України. Цей фундаментальний принцип, який наразі прийшов на заміну соціалістичному принципу пріоритету суспільних інтересів над особистими, сьогодні істотно впливає на тенденції розвитку як конституційного, так і інших галузей права¹².

Стаття 59 Конституції гарантує право на правову допомогу кожному громадянину України. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав¹³.

Важливість та особлива соціальна значимість права на правову допомогу полягає ще й у тому, що воно виступає своєрідним посередником у реалізації особою інших прав. У деяких випадках особі важко повноцінно реалізувати гарантовані Конституцією права, не скориставшись при цьому правом на правову допомогу, оскільки процесуальне законодавство України має досить формалізований характер.

Існує необхідність окремого дослідження питань про міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх співвідношення із внутрішньодержавними стандартами. Тісний взаємозв'язок між ними є безумовним. Конституційні норми визначають місце міжнародно-правових актів у системі права держави, регламентують право кожного звертатися до міжнародних організацій для захисту своїх прав, визначають межі дії міжнародно-правових гарантій.

Зокрема, відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Стаття 55 Конституції надає право кожному після використання усіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна¹⁴.

Право на правову допомогу, гарантоване п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, прийнятої 11 квітня 1950 р. Радою Європи, ратифікованої Законом України № 475/97ВР від 17 липня 1997 р., передбачає, що кожен має право «захистити себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або – якщо він не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя»¹⁵.

Практично Європейський суд у цьому питанні дотримується ідеї, що обвинувачений повинен мати можливість звернутися за допомогою до адвоката на власний вибір, яка становить абсолютне право. Водночас, якщо обвинувачений не має фінансової можливості, він може захищати себе сам, якщо інтереси правосуддя не вимагають такої правової допомоги.

Більше того, Суд неодноразово підкреслював, що право на правову допомогу не обмежується лише допуском або призначенням адвоката для ведення справи, позаяк обвинувачений має право саме на «практичну та ефективну» правову допомогу. Однак слід зазначити, що держава не може нести відповідальності за процесуальні помилки в стратегії захисту. Утім, за наявності об'єктивної неспроможності призначеного захисника забезпечити ефективне представництво в кримінальному провадженні національні органи мають вжити заходів – або призначити іншого захисника, або відкласти провадження, щоб забезпечити ефективність такого захисту¹⁶.

Таким чином, дане конституційне право закріплюється Європейською Конвенцією як одне із прав обвинуваченого у скоєні злочину.

Разом із тим дія права на правову допомогу не обмежується тільки сферою кримінального судочинства. Права, передбачені ч. 3 ст. 6 Європейської конвенції, є складовим елементом загального поняття справедливого судового розгляду, а воно охоплює і випадки «визначення цивільних прав і обов'язків». Враховуючи це, Європейський суд у ряді рішень викладає більш широке трактування прав на правову допомогу, ніж у п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції.

Стаття 6 Конвенції посідає значне місце в системі гарантій захисту прав людини, визначених конвенцією. Тому й не дивно, що стільки складних питань постало перед Європейським судом при її застосуванні.

Більше того, можна з певністю сказати, що з огляду на еволюційний підхід Суду до її тлумачення та розвиток національного права в державах – членах Ради Європи зарано вважати, що зміст принципів, на яких вона ґрунтується, остаточно визначений.

Основним елементом права на юридичну допомогу є право на вільний вибір захисника. Європейський суд підкреслює, що обвинувачений має право користуватися послугами захисника на свій вибір, якщо він має достатні для цього фінансові засоби.

У коментарях до Конвенції зазначається, що право на вибір адвоката існує тільки у тих випадках, коли обвинувачений має достатні кошти для оплати його послуг. Разом із тим право на вибір захисника не є абсолютним, оскільки держава має право регламентувати доступ адвокатів до суду, а у ряді випадків забороняти це окремим особам.

Виходячи із того, що Конвенція про захист прав людини і основних свобод є частиною національного законодавства України (Конвенцію було ратифіковано відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. № 475/97), можна зробити висновок, що відповідно до взятих міжнародно-правових зобов'язань Україна повинна забезпечувати кожній особі право на правову допомогу як під час провадження у кримінальних справах, так і під час судового провадження за іншими категоріями судових справ (адміністративним, цивільним тощо).

Окрім того, Україна повинна гарантувати дотримання конституційного права на правову допомогу з метою сприяння особі у реалізації всього комплексу прав та свобод, визначених законодавством (як внутрішньодержавним, так і міжнародним).

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що закріплення права громадян на правову допомогу у Конституції України відображає її орієнтацію на європейське та загальнолюдське бачення їх каталогу, змісту і можливих обмежень¹⁷.

Стаття 11 Загальної декларації прав людини (1948 р.) зазначає, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, доки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, під час якого їй забезпечують усі можливості для захисту¹⁸. Стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) уточнює це право обвинуваченого, яке містить право захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, слід повідомити його про це право і призначити йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають та безплатно для нього в усякому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника... В. Л. Федоренко підкреслює, що правова допомога покликана забезпечувати захист прав людини в судовому та інших процесах¹⁹. З цього визначення не зовсім зрозуміло, чи можливо надавати правову допомогу поза межами «судового чи іншого» процесу.

А. М. Баранов та П. Г. Марфіцин визначають юридичну допомогу як сприяння громадянам, посадовим та юридичним особам у вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням норм права. Найбільш поширеною вважають юридичну допомогу, що її надають адвокати і яка поділяється: а) у кримінальному процесі – захисник обвинуваченого (підозрюваного), представник потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; б) в цивільному процесі – представник позивача, відповідача або третьої особи; в) в арбітражному процесі – представник позивача або відповідача; г) в адміністративному процесі – представник громадянина в державних органах, надання консультацій, довідок; д) інша допомога – складання заяв, скарг та інших документів²⁰.

Як зазначає у своїй статті (застосування практики Європейського суду з прав людини судовими органами України в забезпеченні права особи на правову допомогу) А. В. Коршенко, здобувач кафедри конституційного та міжнародного права Національної академії внутрішніх справ, Україна, обравши шлях незалежного розвитку й закріпивши це у Конституції, підтвердила своє прагнення будувати демократичну, соціальну й правову державу, змістом і спрямованістю діяльності якої визначено права і свободи людини та їх гарантії. Наступним кроком на цьому шляху стало приєднання України до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). З моменту ратифікації 17 липня 1997 р. цього документа Верховною Радою України він став частиною національного законодавства. З огляду на необхідність приведення українського законодавства у відповідність до норм і принципів міжнародного права досить значущим є вивчення європейського законодавчого досвіду та європейської правової доктрини, розуміння змісту Конвенції 1950 р. і основних механізмів реалізації її норм.

З підвищенням ролі захисту прав та інтересів особи значної актуальності набувають проблеми, пов'язані зі сприйняттям та визнанням державою судових рішень міжнародних судових інстанцій щодо забезпечення права на правову допомогу. Незважаючи на те, що кожна держава, як правило, встановлює та закріплює у своєму Основному Законі міжнародний стандарт прав і свобод особи, сучасні демократичні процеси у світі вимагають утвердження міжнародних конвенцій як базових та невід'ємних елементів правового поля демократичних країн. Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) у даному разі виступає до певної міри як гарант застосування Конвенції 1950 р., однак наразі існує проблема виконання його рішень на території України та подальшого їх використання у вітчизняній судовій правозастосовній практиці як джерела права в забезпеченні права особи на правову допомогу.

Важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина Конституція України відводить праву особи на правову допомогу, яке є невід'ємним правом кожного. Відповідно до ст. 59 Конституції України

кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура²¹. Крім того, право на правову допомогу гарантується міжнародно-правовими актами, важливе місце серед яких посідають: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України²².

Таким чином, закріплення права на правову допомогу в Конституції України є результатом імплементації міжнародно-правових норм, які проголошені в глобальних загальних та спеціальних міжнародних актах.

Відповідно до частини четвертої ст. 55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна²³.

Отже, з вищевикладеного випливає те, що кожна людина, яка використала в Україні всі гарантовані вітчизняним законодавством засоби судового захисту, може звертатися за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду.

У рамках цієї статті розглянуто лише положення Конвенції як уніфікованого міжнародно-правового акта щодо забезпечення права на правову допомогу, яким керується Європейський суд з прав людини при прийнятті рішень. Саме п. 3 (с) ст. 6 («Право на справедливий суд») Конвенції, прийнятої 11 квітня 1950 р. Радою Європи і ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97ВР, передбачає, що кожний обвинувачений у скоєнні кримінального злочину має право захищати себе особисто або через обраного ним захисника, а якщо у нього немає достатніх коштів для оплати послуг захисника, мати призначеного йому захисника безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя²⁴.

Слід урахувати, що прецедентне право Європейського суду обмежене рамками Конвенції, засноване на інтерпретації її норм і використовується лише в зв'язку з їх реалізацією. За роки продуктивної правотворчої діяльності Європейський суд сформував дієву систему захисту прав людини та її законних інтересів, у тому числі й права на правову допомогу.

Так, важливі аспекти права на правову допомогу постали у справах про кримінальне обвинувачення «Пакеллі проти Німеччини»²⁵, в цивільному судочинстві «Ейрі проти Ірландії»²⁶, про надання безоплатної правової допомоги «Артіко проти Італії»²⁷, про отримання безоплатної допомоги перекладача «Людіке, Белькасем, Коч проти Німеччини»²⁸, про право на захист «Бендерський проти України»²⁹ та інших справах.

У своєму рішенні у справі «Пакеллі проти Німеччини» від 25 квітня 1983 р.³⁰ Європейський суд зазначив, що положення Конвенції гарантує особі, обвинуваченій у скоєнні кримінального злочину, три права: захищати себе особисто; мати обраного ним самим представника і, за визначених умов, мати призначеного йому захисника безоплатно³¹.

Разом із тим дія права на правову допомогу не обмежується тільки сферою кримінального судочинства. Адже права, передбачені п. 3 ст. 6 Конвенції, є складовим елементом загального поняття справедливого судового розгляду, що охоплює і випадки здійснення цивільного судочинства.

Справа «Ейрі проти Ірландії» від 9 жовтня 1979 р. передбачає, що повна відсутність правової допомоги позивачеві у поданні позову може стати порушенням ст. 6 Конвенції, особливо у випадках складних позовів та неможливості для позивача постати перед судом особисто³².

У справі «Артіко проти Італії» від 13 травня 1980 р. Європейським судом було зазначено, що п. 3 (с) ст. 6 Конвенції гарантує право на адекватний захист у ході судового розгляду, який здійснюється як особисто, так і за допомогою адвоката; це право підсилюється обов'язком з боку держави надати в певних випадках безоплатну юридичну допомогу³³. У справі «Людіке, Белькасем, Коч проти Німеччини» від 28 листопада 1978 р. покладення обов'язку на заявників щодо оплати послуг перекладача після їх засудження було визнано Європейським судом порушенням права заявників на отримання безоплатної допомоги перекладача.

Отож, на особу, якій спочатку надано безоплатну допомогу, не може покладатися обов'язок відшкодування державі витрат, пов'язаних з наданням такої допомоги, після ухвалення судового рішення у справі. На її погляд, цей висновок цілком справедливо застосовувати і до правової допомоги захисника.

У справі «Бендерський проти України» від 15 листопада 2007 р.³⁴ Європейський суд зауважив, що право на захист впливає із права на справедливий судовий розгляд. У цьому контексті право на захист можна розглядати як механізм отримання правової допомоги.

Важливою подією у справі утвердження верховенства права та європейських підходів до розуміння прав людини в діяльності вітчизняних судів стало прийняття Верховною Радою України Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у ст. 17 якого визначено обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права³⁵. Даний Закон має важливе значення для української правової системи, оскільки, завдячуючи цьому, посилюється уже сформований механізм захисту права особи на правову допомогу.

Як зазначено у ст. 129 Конституції України, судді під час здійснення правосуддя керуються лише законом³⁶. Серед вітчизняних юристів триває дискусія, чи є достатні правові підстави для того, щоб судді обґрун-

товували свої рішення безпосередньо правовими позиціями Європейського суду. Адже судова практика, навіть Європейського суду, не є законом в Україні.

Як вважає О. В. Колісник, під час здійснення судочинства національні суди повинні посилатися на висновки Європейського суду як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки керуватися формальним тлумаченням норм права, а й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості й гуманності та втілювати її у своїх рішеннях³⁷.

На думку сучасного українського дослідника європейських стандартів у галузі прав людини та проблем конституційної юстиції С. В. Шевчука, права та свободи людини мають бути обов'язково зафіксовані в конституції з метою їх юридичного захисту та гарантій, але зміст цих прав (принаймні першого покоління) не може визначатися лише в текстах законів. Для їх належної гарантії найбільш пристосована діяльність конституційних судів та міжнародних юрисдикційних органів (Європейського суду), яка сприяє всебічному визнанню судового прецеденту джерелом права³⁸.

На переконання І. Ю. Діра, нормативні і процедурні правила, сформульовані у Конвенції та протоколах до неї, в жодному випадку не можуть зайняти місце положень національного законодавства у сфері захисту прав людини. Однак вони визначені як такі, що створюють додатковий, наднаціональний засіб для забезпечення реалізації та захисту прав людини, які надає людині національне право. Все це свідчить про субсидіарний характер більшості положень Конвенції³⁹.

Отже, слід визнати: наявність різних точок зору свідчить, що місце прецедентів Європейського суду на національному рівні чітко не визначено. А звідси ми маємо великі сподівання на те, що одним із початкових завдань Української держави стане розробка і запровадження конвенції з прав людини не тільки для Європи, а й для України.

¹ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. – № 997_009.

² Загальна декларація прав людини : міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини : зб. док. / укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 4–25.

⁴ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. – № 995_042.

⁵ Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами від 4 листопада 1950 р. // Международные акты о правах человека : сб. документов. – М., 1999.

⁶ Європейський соціальний статут від 18 жовтня 1961 року.

⁷ Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. – № 994_055.

⁸ Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі від 15 січня 1989 року.

⁹ Конституція України [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спец. випуск. – Ст. 2598.

¹⁰ Там само.

¹¹ Особливості міжнародних стандартів щодо прав та свобод людини і громадянина : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=439567>

¹² Ісакова В. М. Право на правову допомогу в системі прав людини [Текст] / В. М. Ісакова // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2012. – № 4 (71). – С. 337–345.

¹³ Конституція України [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спец. випуск. – Ст. 2598.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами від 4 листопада 1950 р. // Международные акты о правах человека : сб. документов. – М., 1999.

¹⁶ Ісакова В. М. Вказана праця.

¹⁷ Право на правову допомогу: міжнародні стандарти та перспективи реалізації в Україні // Збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів 23–24 листопада 2010 р. / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. – 338 с.

¹⁸ Загальна декларація прав людини : міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

¹⁹ Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 682.

²⁰ Баранов А. М. Словарь основных уголовно-процессуальных понятий и терминов / А. М. Баранов, П. Г. Марфицин // Правовые технологи : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawtech.agava.ru/pub/buprdic/g0000313.htm>

²¹ Конституція України [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спец. випуск. – Ст. 2598.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – С. 270.

²⁵ Рішення Європейського суду у справі «Пакеллі проти Німеччини» від 25.04.1983 року.

²⁶ Рішення Європейського суду у справі «Ейрі проти Ірландії» від 9.10.1979 року.

²⁷ Рішення Європейського суду у справі «Артико проти Італії» від 13.05.1980 року.

²⁸ Рішення Європейського суду у справі «Людіке, Белькасем, Коч проти Німеччини» від 28.11.1978 року.

²⁹ Рішення Європейського суду у справі «Бендерський проти України» від 15.11.2007 року.

³⁰ Рішення Європейського суду у справі «Пакеллі проти Німеччини» від 25.04.1983 року.

³¹ Банчук О. А. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К. : ІКЦ «Леста», 2005. – 116 с.

³² Довідник майбутнього адвоката / Т. В. Варфоломеева [та ін.] ; Акад. адвокатури України [та ін.]. – К. : Прецедент, 2010. – С. 8–71.

³³ Банчук О. А. Вказана праця.

³⁴ Рішення Європейського суду у справі «Бендерський проти України» від 15.11.2007 року.

³⁵ Фурса С. Я. Науково-практичний коментар до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – К. : Видавець Фурса С. Я., 2007. – 52 с.

³⁶ Конституція України [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спец. випуск. – Ст. 2598.

³⁷ Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини / О. В. Колісник // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці, 2008. – С. 46–51.

³⁸ Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – 344 с.

³⁹ Дір І. Ю. Захист громадянських прав людини в Україні у рамках Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / І. Ю. Дір. – К., 2010. – 20 с.

Резюме

Шаповал В. Д. Міжнародні стандарти регламентації права громадян на правову допомогу.

У статті проаналізовано істотні відмінності міжнародних правових документів у галузі прав людини від інших міжнародних угод. Основою є те, що зобов'язання, які накладаються на держави, регулюють відносини не стільки з іншими державами, скільки мають своєю метою захистити права і свободи громадян саме цієї держави. Однак у багатьох країнах справи з розвитком конституційного права, а головне з його виконанням знаходяться не в найкращому стані.

Ключові слова: Генеральна Асамблея ООН, Конституція України, право громадян на правову допомогу, міжнародне співтовариство.

Резюме

Шаповал В. Д. Международные стандарты регламентации права граждан на правовую помощь.

В статье проанализированы существенные отличия международных правовых документов в области прав человека от других международных соглашений. Основой является то, что обязательства, которые накладываются на государства, регулируют отношения не столько с другими государствами, сколько имеют своей целью защитить права и свободы граждан именно этого государства. Однако во многих странах дела с развитием конституционного права, а главное с него выполнением находятся не в наилучшем состоянии.

Ключевые слова: Генеральная Ассамблея ООН, Конституция Украины, право граждан на правовую помощь, международное сообщество.

Summary

Shapoval V. International standards of citizens' right regulation to legal assistance.

The article deals with study of the significant differences in international legal instruments concerning human rights from other international agreements. The basis is that the obligations imposed on the state, regulate relations not only with other states but with the aim to protect the rights and freedoms of citizens of this particular state. However, in many countries there are still some problems connected with the development of constitutional law, and its implementation is not in the best condition.

Key words: United Nations General Assembly, the Constitution of Ukraine, citizens' right to legal assistance, international community.

УДК 341.1

К. Л. БІЛЛЯР

Костянтин Леонідович Білляр, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, працівник МЗС України

ТИПОЛОГІЯ ІНСТРУМЕНТІВ, ЩО ПРИЙМАЮТЬСЯ МІЖНАРОДНОЮ МОРСЬКОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ (ІМО)

Класифікація актів міжнародних організацій уявляє собою важливу методологічну проблему. Її вирішення надає змогу правильно оцінити загальні питання правотворчості конкретної міжнародної організації по відношенню до її учасників та до об'єкту правового регулювання в цілому, окреслити місце організації у загальному контексті міжнародного правотворчого процесу, виявити притаманні саме їй характерні особливості процесу створення норм права. Водночас, у вітчизняній науці міжнародного права цьому питанню приділяється незаслужено мало уваги. Причиною цього явища можуть бути підходи, за якими акти міжнародних організацій не розглядаються як джерела міжнародного права¹. Справді, якщо визнавати за актами міжна-